

severozapadne Bosne in Dalmacije. Sporedi so bili po svoji sestavi pestri; privabljali so ogromne množice poslušalcev in gledalcev ter so vzbudili priznanje tako pri občinstvu kakor pri kritiki. Seveda se delo v tem smislu neprestano nadaljuje ter dobiva vedno bolj popolne oblike. (Dalje)

LETO 1515 JOŽE PAHOR

„... Od tod samó krvavi punt poznamo ...“ (Prešeren.)

Medtem ko se je zgodovinsko razdobje celjskih grofov skušalo pri nas izrabiti v namene, ki jih ta fevdalski rod ni poznal, se slovenski kmečki upori do najnovejšega časa niso temeljiteje raziskovali. Mnogo naših zgodovinarjev je pisalo o njih, vendar so večinoma tuji znanstveniki preiskovali arhivne vire o dogodkih, ki so kot malokaj v teku stoletij razgibali slovensko ljudstvo. Kmečki upori so proti koncu srednjega in skozi ves novi vek sicer evropski pojav, a so bili pri nas kljub socialnemu značaju tudi narodno dejanje, enostavno zaradi sestave slovenske družbe, ki je obstajala po ogromni večini iz kmečkega sloja, h kateremu lahko prištejemo nekaj obrtništva in mestnega proletariata. Naš kmet se je upiral gospodarskemu redu, ki mu je bil nosilec fevdalni gospod tujega rodu. Med njima ni bilo ne krvne ne kulturne skupnosti, živela sta vsak svoje življenje, ki je šlo toliko bolj narazen, kolikor bolj je zemljiški gospod stremel za neomejenim izkoriščanjem tlačana. Globoka nasprotja z izkoriščevalci so morala širiti in utrjati zavest krvne pripadnosti med slovenskimi kmeti.

Največji upor slovenskih kmetov, ki je po obsežnosti in nevarnosti presegal vse druge, je bil leta 1515. Hrvatsko-slovenski upor l. 1573. se ne da primerjati ž njim, dasi ga naši zgodovinarji mnogo podrobneje obravnavajo, ker so viri o njem natančnejši in je s tragiko upora združena tragika njegovih najvidnejših voditeljev Gubca, Gregoriča in drugih. Upor l. 1515 ni segal na Hrvatsko, ni imel izrazitih vodilnih osebnosti, razširil pa se je po večjem delu slovenskega ozemlja in je trajal mnogo delj. Oba sta se pripravljala več let — uporniške pojave l. 1513. in 1514. moremo imeti za del istega gibanja — vendar je bil vseslovenski upor l. 1515. spontanejši izraz nevzdržnih razmer kmečkega ljudstva sredi vojne dobe kot pa Gubčev upor, ki so ga spočetka podžigala nasprotja med nižjim in višjim plemstvom na Hrvatskem. Tudi je imel slovenski upor mnogo več uspehov, da se je fevdalcem šele polagoma posrečilo zlomiti njegovo silo. Iz dejstva, da se je v kratkem razširil čez tri slovenske dežele, sklepamo, da je bil dobro organiziran, čeprav ne vemo — v nasprotju z l. 1573. — ničesar o kakšnem načrtu, ki bi se po njem razvijal. Upor je vzplamtel s tako silo, da fevdalci spočetka niso imeli nikakršne moči proti njemu. Tudi to priča, da so bile nekje roke, ki so ga vodile.

Med prvimi raziskovalci velikega slovenskega upora l. 1515., ki je delal tudi po arhivnih virih, je bil A. Dimitz, avtor dela »Geschichte Krains«. Vendar je njegova slika kaj medla in površna. Zimmermann, ki je v svojem obširnem delu »Geschichte des grossen Bauernkrieges« pisal tudi o slovenskem kmečkem uporu že mnogo pred Dimitzem, je preglednejši in

ima več socialnega razumevanja za dogodke. Tudi narodnostni moment ga ne moti, da ne bi priznal človeške upravičenosti te vstaje, medtem ko se G. Franz, ki je izdal po arhivnih virih eno najnovejših knjig (*Der deutsche Bauernkrieg*, 1933), zgraža nad »slovansko divjostjo«, ki so jo baje pokazali kmetje leta 1515.

Najboljše delo o našem kmečkem uporu l. 1515. je razprava Fr. M. Mayerja »Der innerösterreichische Bauernkrieg des Jahres 1515.«, objavljena v »Arhivu za avstrijsko zgodovino« l. 1884. Pisec si je sam ogledal različno arhivno gradivo, med drugim tudi tako, ki se prej še ni uporabilo, na pr. »Instruktionen« in »Landesberichte« v ljubljanskem deželnem arhivu (zdaj Narodni muzej), tako, da smo si o poteku upora precej na jasnem. Vendar je preteklo nad pol stoletja, da je B. Grafenauer nadaljeval raziskovanja tam, kjer jih je Fr. M. Mayer končal. V razpravi o poteku vseslovenskega kmečkega upora l. 1515. na Spod. Štajerskem, priobčeni v »Časopisu za zgodovino in narodopisje«, XXXIV, 3—4, skuša ugotoviti nekatere nejasnosti in prihaja do zaključkov, ki nasprotujejo nekaterim dosedanjim trditvam; posebno spodbija možnost bitke pri Brežicah konec septembra, o kateri ni zanesljivega vira. Škoda, da celotnega arhivnega gradiva, ki je v Ljubljani, Celovcu in Gradcu (morda tudi še drugod), še ni preučeval naš znanstvenik, ki bi drugače gledal na stvari kot tujci. Danes taka naloga ni lahka. Tudi je vprašanje, koliko arhivnih virov še imamo. Fr. M. Mayer je dobil za svojo razpravo zgodovinske listine kranjskih deželnih stanov v Gradcu, da jih je prepisal. V ljubljanskem »Narodnem muzeju« pred nekaj leti ni bilo najti svežnjev št. 92 in 127, ki ju Dimitz navaja med viri za kmečki upor l. 1515., medtem ko se dobe listine upora l. 1573., in je iz njih podatkov razviden pomen, ki ga ima dokumentarična priča.¹⁾ Dasi časovna razdalja med vseslovenskim in hrvatsko-slovenskim uporom (1515 do 1573), ni velika, je prvi upor nesorazmerno malo preiskan, čeprav je bil znatno večji od drugega in je, sodeč po ozemlju, kjer je bil najhujši, vsaj delno vplival nanj s svojo tradicijo.

Pri raziskovanju upora l. 1515. se nam vsiljuje več vprašanj. Že l. 1478. so se bili uprli slovenski kmetje v Zilski dolini. Ta punt je razgnal prihod Turkov. Manj vemo o uporih l. 1490. v Škofji Loki, Železnikih in Selcih ter l. 1495. v Gornjem gradu. Obakrat je šlo za tlačane duhovske gospodske, oba upora sta bila krajevnega pomena. Tudi v letih 1503., 1513. in 1514. je bilo upornih pojavov na Slovenskem. Zakaj je prav l. 1515. upor tako silovit?

Ob koncu srednjega veka se je razmahnil zgodnji kapitalizem, posebno v srednji Evropi, naglo se je razvilo rudarstvo²⁾ in ž njim vred obrtnost in trgovina. Gospodarski razvoj v nove smeri je preraščal fevdalno gospodarstvo, neproduktivno plemstvo se je vedno teže vzdrževalo v razvoju in je nakladalo tlačanom vedno večja bremena. Družba se je cepila vse ostreje, pritisk na spodnje plasti je bil leto za letom trši. Dasi se je že sproščal individualizem, ki ga je pospeševala tudi renesansa, dasi se je mlado me-

¹⁾ Kako je bilo včasih s katalogiziranjem gradiva v muzeju, pojasnjuje nekoliko knjižica »Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani«, poglavje »Knjižnica in arhiv«.

²⁾ Fugger in Welser lastnika montanistične industrije.

ščanstvo samozavestno razvijalo, je tlačan pešal in izgubljal še zadnje pravice. Kmečka samouprava, ki jo je vodila srenja, je bila zatrta, plemstvo ni več sklicevalo tlačanov, da bi čuli, kaj in pod kakšnimi pogoji se jim daje vsako leto v najem; urbarji, ki so prej vezali kmeta in zemljiškega gospoda, se niso več upoštevali. Mali, navadni človek, »uboga gmajna«, v tem času že pravno ni nič več pomenil, kaj šele politično! Tlačanom enako brezpraven je bil po mestih obrtniški pomočnik in delavec, ki ju je potlačil gospodarski in upravni monopol mestnih patricijev.

Pri nas je bilo ljudstvo še dokaj na slabšem. Turški napadi so pustošili slovensko zemljo, posebno Dolenjsko, leta 1508. se je začela benečanska vojna, ki se je vlekla dolgo desetletje. Vodila se je brez načrta, z golim namenom, da se ropa in pleni, srednjeveško, požirala je ogromno denarja. Boji so segali do Postojne, trgovske ceste v Trst in v Benetke so bile presekanе, opešala je trgovina z Italijo, z Reko, s Hrvaško, prizadeti niso bili le trgovci, ampak tudi kmetje, ki jim je zemljiški gospod sploh prepovedoval prodajo pridelkov, pa naj so jih imeli še tako v izobilju. In končno: bili so vojni časi in tlačan ni bil varen ne podnevi ne ponoči, da ga ne odženejo na bojišče. Gmotno izkoriščan brez mere in meje, da nima — kakor ugotavlja v konjiških pritožbah — miru niti pri jedi in mu ostaja zapuščeno lastno zemljišče; pravno brez varstva, podrejen rimskemu pravu, ki je imelo dolžnika za sužnja in ki je bilo tu kakor nalašč za sleparjenje nepismenega človeka, ter osebno nesvoboden, priklenjen na zemljo kot delovna žival, je imel tlačan samo še en izhod: organizirati se in po vzoru švicarskih kmetov doseči osnovne človeške pravice.

A tu je zadel ob neprehodno steno. Kdor je hotel vzdržati krivični, vedno trši gospodarski red z namenom, da bo vedno bolj izkoriščal sloj, ki so se mu življenjski pogoji stalno slabšali, je moral uporabljati skrajna strahovalna sredstva. Zato vidimo, da so fevdalni gospodje vsak najmanjši uporniški pojav zatrli v kali, vsako najneznatnejše zbiranje tlačanskih sil brez usmiljenja zadušili v krvi. Fevdalec ni imel nikogar nad seboj, ko je šlo za tlačana; bil je država v državi, zakonodajalec v malem. Proti upornim kmetom se je združilo vse, kar je imelo kaj moči kljub različnim medsebojnim interesom. Združevalni poskusi tlačanske raje so bili silno težki, največkrat nemogoči. Zato se je podtalno gibanje upornikov skrivalo celo za svojevrstnimi obredi, da se je zavarovalo pred krvavimi posledicami. Velika, močna organizacija nemških kmečkih puntarjev »Bundschuh« ima celo v nazivu skrit svoj pomen. Njen voditelj, organizatorni genij Joß (Jodocus) Fritz, ki so ga spoznavali somišljeniki po posebnem srebrnem prstanu in po črnem materinskem znamenju na desni roki, se je skrival za namestnika, da se je organizacija ohranila in okrepila. »Bundschuh« pada v dobo, ko je zorela gospodarska preobrazba srednjeveške družbe v srednji Evropi in dosega največjo moč tik pred vseslovenskim kmečkim uporom. Gibanje je bilo široko, njegov cilj je bila odprava oblasti, odprava vseh dajatev, osvoboditev tlačanov, skupnost gozdov, pašnikov in vodá. Prevzelo je zahteve, ki jih je imelo že husitsko gibanje in so se označevale z »božjo pravičnostjo«, zahteve, ki pomenijo politični, socialni in religiozni radikalizem. Navzlic trajnemu organiziranju je bil »Bundschuh« leta 1514. odkrit in nekateri njegovi voditelji pobiti. Kako široko je zveza razpredla korenine, dokazuje dejstvo, da je njeno delo povsod prevzemala nova organizacija »ubogi Konrat« (revež, ki si ne ve sveta!).

Kakor je prihajal zgodnji nemški kapitalizem k nam čez koroške in štajerske rudnike, tako je prihajala ž njim tudi družbena kriza. V istih letih, ko se je »Bundschuh« vidno gibal, 1503., 1513. in 1514., imamo tudi na Slovenskem uporniške pojave: obstajala je torej neka zveza med uporniškimi gibanjem pri nemških in slovenskih kmetih. Slovenija je imela tedaj živahne stike celo s srednjo Nemško, o socialnih gibanjih pa je znano, da zajemajo pripadnike enakih gospodarskih razmer, ne le pripadnike iste narodnosti. To dokazuje tudi istočasna Doževa vstaja na Ogrskem (l. 1514.).

Malo vemo, kdo so bili voditelji vseslovenskega upora. Najčešče imenovani Klander je bil eden izmed voditeljev na Gorenjskem. Poleg njega se navajata še Cucek (viri pišejo Zuzuk) in »golšavi krojač« iz Radovljice. Vendar se tem trem nikjer ne pripisujejo večja dejanja, iz česar lahko sodimo, da so bili bolj krajevnega pomena. Tudi Fr. M. Mayer, ki je sam preiskoval arhivne vire, ugotavlja, da začetnikov (»Ursacher«) upora ne poznamo. To bi govorilo, da je bila tudi pri nas organizacija »uboge gmajne« skrajno previdna in tajna. Dasi bi bili fevdalci radi razkrili voditelje gibanja, se jim to spričo stanovitosti kmetov v splošnem ni posrečilo. Kolikor so jih zalotili, ko je upor pokazal, kdo stoji krdelom na čelu, so pobili na mestu. Ne vemo, ali je bilo med voditelji kmečkih upornikov na Slovenskem tudi izobražencev. Značilno za petnajsto in šestnajsto stoletje je, da sta imeli mnogo inteligenčnega proletariata. Gotovo je bilo tudi pri nas šepetalcev prevrata, ki so delali s tiskom, ne da bi bila prišla njih prava imena v javnost. Širjenje protestantstva kmalu po razdobju velikih kmečkih uporov v srednji Evropi kaže, da so nove misli prihajale k nam iz ozemelj, ki so bila idejno močno razgibana. Prav širjenje protestantstva priča tudi, da smo že imeli plast svojih razumnikov, čeprav je bila tenka.

Ali je imelo kmečko gibanje kak globlji idejni program? Klic po »stari pravdi« je pomenil v resnici klic v preteklost, v dobo, ko bremena kmetov še niso bila tako neznosna. Bil je pa tudi začetek borbe — pravi M. Kos v »Zgodovini Slovencev« — ki ni bila zgolj lokalni upor za stare urbarske pravice, marveč je imela v načrtu ostvaritev neke vrste kmečke demokracije pod vrhovnim vodstvom cesarjevim. Poleg tlačanov je stalo proti fevdalcem tudi meščanstvo, ki se je borilo v prvi vrsti proti predpravicam zemljiških gospodov. Ti so si lastili prodajo kmečkih pridelkov ter so prepovedovali na svojem ozemlju prosto obrt in trgovino. Razvoj meščanske obrti in trgovine je stremel za tem, da razžene fevdalne vezi, doseže gospodarsko svobodo in razširi ozemlje iz tesnih fevdalnih mejic v državno, nacionalno. V tem je bistvo spopada med eno in drugo družbeno plastjo in pomeni v resnici dva gospodarska reda, ki sta si skrajno nasprotna. Končni cilj tlačanov in meščanov je bil skupen: odstraniti fevdalni red. Kmetje so ga skušali uničiti tisti trenutek, ko so začeli rušiti gradove. Kakšen naj bi bil novi red, nista vedela točno ne meščan ne kmet. Meščanski ideologi so gradili načrt nove zgradbe šele postopno, sproti, in sicer na podlagi razvoja samega, ki ga je zvesto spremljala napredujoča tehnika. Novi gospodarski red se je razvijal le polagoma; dasi je nosil s seboj mnogo človekoljubnih gesel, jih končno ni uresničil. (Dalje)

na levo in desno je branil in zagovarjal izbor ljudi, ki naj bi zasedli profesorska mesta. Skrbel je, da so bili izbrani najboljši, o katerih je vedel, da bodo delali in kako bodo delali. Vodil ga je strogi, organizirani nacionalizem, do katerega se je žalibog dosedaj povzpelo tako malo Slovencev. Tudi pozneje je bil neprestano buden čuvaj univerzitetnega nivoja in je s svojim delovanjem preprečil marsikatero škodljive vplive. Četudi je dobival mnogo sijajnih ponudb na tuje univerze, je raje ostal doma in se ubijal z razmerami. Organiziral je Znanstveno društvo in opravljal zanj v naših razmerah včasih skoro nečloveški posel, kako priskrbeti potrebni denar za tisk publikacij. Vsem tujim slavistom, ki so se pečali s slovenščino, je bil nesebičen mentor in jim je, če je bilo treba, pomagal s svojim gradivom. Tudi slovenska Akademija je plod njegovih diplomatskih sposobnosti. Dvajset let je pripravljala tla zanjo in v pravem trenutku se mu je posrečilo, da je skoro izsilil njeno ustanovitev. Dialektološko karto je izdal v času, ko je najbolj cvetel lažni nacionalizem jugoslovanski. Bila je znanstven, neovrgljiv dokaz o samostojnem nastanku in razvoju slovenskega jezika in samo svojemu mednarodnemu slovesu se je moral zahvaliti, da je ušel internaciji. Bil je prvi med profesorji na ljubljanski univerzi, na katerega so postali pozorni v tujini, in ga tudi ocenili, kakor zasluži. Kljub težki bolezni, ki jo je prinesel iz vojne — nespečnosti organskega izvora, je opravil ogromno delo in četudi se je v borbi z razmerami kakor z varstvenim oklepom obdal z navideznim cinizmom, je vendar pri nas redek človek, ki bi s tolikšno zvestobo spremljal usodo naroda, kakor jo spremlja on.

LETO 1515

JOŽE PAHOR

Kmetje niso imeli sredstev in predvsem niso imeli vedno večje moči, kakor jo je dosegalo meščanstvo, da bi realizirali svoje težnje. Nasprotno, meščanstvo je prevzelo deloma njih zahteve, vendar je vodilo borbo v smislu svojih koristi in proti koristim kmetov. Kmet je zahteval, naj se vrnejo zemlja, gozdovi, vode srenji, skupnosti, meščan je zahteval svobodo zemlje, ki naj bi se prav tako izmenjavala kot zemeljski pridelki in obrtni izdelki. Meščanstvo je s svojo tvornostjo postavljalo v stari družbi temelje za nastop novih, višjih produkcijskih razmer; z naukom o prosti tekmi človeških sil je razbilo tudi skupnost gmotnih dobrin, ki so se ob koncu srednjega veka bolj in bolj stekale v fevdalne roke. Obljube, da se bodo na ta način še najbolj razvile človeške zmožnosti in da bodo najsposobnejši dosegli višek koristnega ustvarjanja, se niso uresničile, z gospodarskim individualiziranjem je bil kmečki sloj tudi politično tako oslabljen, da ni kot stan v meščanskem gospodarstvu nič več pomenil. Kmetje, razdeljeni v neznatne gospodarske celice, so kljub svoji številnosti postali nepomembni, obenem pa so izgubili še smisel za skupne cilje in skupno borbo. Za gospodarskim individualizmom je prišel tudi miselni, po odpravi tlačanstva je prepustil kmet svojo usodo tujim rokam, ki so pomagale odstraniti njegove nekdanje gospodarje. Na novi red, ki so ga te roke zgradile, ni imel več vpliva; vživel se je v prepričanje, da mu bo dobro, ker je osebno svoboden. Toda eno ostane: kmečki

upori so bili prvi veliki udarec fevdalizmu, bili so vstop ljudstva v zgodovino, predhodnik idej o svobodi, enakosti in bratstvu, ki jih je dvignila na svoj ščit francoska revolucija.

Kako je bil organiziran kmečki upor l. 1515., ne vemo. Vemo pa, da je bila med seboj povezana vsa Gorenjska, od Kamnika do Železnikov, do Bohinja in Bleda, zato lahko sklepamo na enotnost gibanja po vsem Slovenskem. Življenjski pogoji, ki so postajali vsako leto težji, so sami ustvarjali enotno omrežje. Tovorniki, dosluženi vojaki, ubežniki, berači in drugi so kot sli prenašali sporočila iz kraja v kraj, pisarjev ni bilo težko dobiti. Če pogledamo, kako naglo so se l. 1515. razširili viharni dogodki po vsem slovenskem ozemlju, si ne moremo misliti, da bi se to zgodilo brez neke organizacije. Že nastop v Kočevju, kjer je dal kruti fevdalni gospod Jurij Thurn pobiti nekaj zarotnikov — tudi o njih ne vemo imen ne bivališč — a je plačal z glavo, je bil tako odločen, kakor ga more izvesti le dobra organizacija. Po tem dogodku se je vstaja razvnela tako na široko, kakor se je mogla le z močno povezanostjo po mnogih, zanesljivih zaupnikih. Po velikem razburjenju med tlačani bi se dalo sklepati, da so se kočevski dogodki odigrali marca 1515. Že 15. aprila je bil pred Ljubljano velik zbor kmetov, ki so šteli 5 do 6 tisoč mož. Kako resne so bile stvari, dokazuje navzočnost štajerskega deželnega glavarja Sigmunda Dietrichsteina, poznejšega krvnika kmetov, ki je puntarje svaril, ki pa ni imel s svojimi grožnjami nikakršnega vpliva več na duhove. 14. maja je bil velik zbor v Novem mestu, kjer so se kmetom pridružili tudi meščani, koj nato so padali gradovi drug za drugim, gorela je že vsa Dolenjska. Mobilizacija fevdalcev ni bila nikjer več mogoča. Plameni upora so zajeli tudi Štajersko, 27. maja se je začelo v Konjicah zborovanje kmetov, ki se ga je udeležilo tudi kmečko odposlanstvo s Koroškega — krog je bil sklenjen. Tak razvoj ne more biti slučajen, uravnavale so ga sile, ki so imele močne vezi od kraja do kraja. To je bil res »der ganze pundt von Khrain bis gen Pettau« in še od Zile do Sotle in Gornjancev.

Domneva, da bi mogli benečanski vplivi podpihovati slovensko kmečko gibanje, ni dokazana in tudi verjetna ni. Razmere so bile napete že po večletnem razvoju dogodkov, zaradi dolge vojne razmajana tudi oblast fevdalcev. Prišel je čas, ko se tlačani niso dali več pritiskati in ko fevdalci niso imeli več moči za to. Tudi so se kmetje v ozemlju, ki je bilo benečanskemu najbližje, najmanj upirali. Neposredni razlog za vstajo je bila krutost fevdalnega gospodav v Kočevju, ki je prvi izmed plemstva plačal z glavo. Morda je bila trditev o benečanskem ščuvanju k uporom le pretveza cesarja Maksimilijana I., da bo lažje dobil od plemstva denar za nadaljevanje vojne z Benečani.

Slovenski kmetje so se l. 1515. prostovoljno odločili, da dosežejo svobodo v borbi na življenje in smrt. V tem je pomen njih dejanja. Tisoči in tisoči so vstali proti nasilju, da dosežejo človeka vredno življenje, čeprav z žrtvami. Iz zasliševanj Ilije Gregoriča l. 1573. vemo, da so k uporom podžigali tudi posegi fevdalcev v kmečke rodbinske odnošaje. Leta 1515. gotovo ni bilo bolje. O kočevskem gospodu Thurnu je znano, da je prodajal tlačane v sužnost. Mera je bila polna, slovenski kmet je imel po stoletjih tlačanstva še volje in moči, da si izbojuje svobodno življenje.

Kmetje so v začetku novega veka nosili orožje in so ga bili zaradi vojn in bojov s Turki vajeni. Krdela, ki so se zbirala v kmečkem uporu, so imela

hitre uspehe, toliko bolj, ker so tlačani — kakor pravi sporočilo — rojili kot čebele. Krdela so bila močna, sodeč po navedbah iz kmečke vojne na Nemškem l. 1525. Podrobnosti o njih nimamo, vemo pa, da so se skušala oborožiti z naplenjenim orožjem. Vsako krdelo je imelo po 2 poveljnika, namestnika, 2 govornika in 3 svetovalce. Ta vojni svet je imel tudi sodno oblast nad moštvom in se ni bal uporabljati strahovalnih sredstev. Marsikoga so prisilili, da se jim je pridružil; če so o kom sumili, da je izdajalec, so ga ubili brez odlašanja. Baje je tudi oče Primoža Trubarja padel pod roko upornikov. Kmetje so pobirali med seboj razmeroma visok davek, zato je verjetno, da so imela krdela skupne blagajne. Nemaničev niso sprejemali v svoje vrste, bržkone zaradi tega, da bi se vstaja ne sprevrgla v ropanje in pljenje.

Kmečki upor leta 1515. je trajal od pomladi do poznega poletja. Ker so imeli kmetje več mescev premoč, je prav verjetno, da so bila vsaj nekatera krdela trdneje sestavljena in se niso sproti razhajala. Vendar je bila vojaška služba kratka: štiri tedne, premalo za velike naloge, ki so si jih uporniki postavili. Pokrovski navaja med glavnimi vzroki neuspehov kmečkih uporov to, da ni bilo med kmeti dovolj solidarnosti. Krdela so nastopala ločeno, poveljevanja je bilo mnogo, reda premalo. Dostikrat tudi voditelji krdel niso bili zanesljivi, posebno ne v nevarnih urah. Najusodnejše pa je bilo za vse gibanje, da ni imelo krepkega osrednjega vodstva. Ugled voditeljev se je naglo spreminjal, kakor so prevladovale med kmeti zmernejše ali odločnejše struje, posebno ob delitvi plena, ki so ga zasegli po graščinah. Verjetno je, da so se prav ob takih prilikah kmečke vrste demoralizirale, posebno manjše čete.

Cilj upornih tlačanov je bil razrušenje gradov in uničenje plemstva. Kakršna je bila mera krivic, tako so vračali. Plemstvo je zbežalo v mesta; kjer se je branilo, je bilo prepuščeno samo sebi. Kako krvavo so kmetje obračunavali, nam pričata Brežice in Mehovo. V Brežicah so pobili 8 plemičev in okrog 50 jezdecev, v Mehovem tudi plemiškim otrokom niso prizanesli. Da maščevanje ponekod ni poznalo mere, kažejo dogodki v gradu Podčetrtek. Tega so uporniki konec maja 1515. oplenili, ubili oskrbnika in služabnika, smrtno ranili grajskega duhovnika, pretepli do smrti otroka, ranili sestro gospodinje in še neko dekle. Razumljivo, če pričajo plemiška pisma iz onih dni o grozi, ki je zajela zemljiško gospodo.

V vinorodnih krajih je pri krutostih sodeloval tudi alkohol. Iz števila napadenih gradov in iz teže dogodkov je razvidno, da je bilo res najbolj krvavo na Dolenjskem, in sicer v predelih, kjer je največ rodovitne zemlje. Tod so živele najštevilnejše družine, ki so imele najmanj posesti in je bil njih položaj najtežji. Morda bi raziskovanja le dognala, ali so nastopala tu večja, enotnejša krdela. Da uporniki niso prizanašali samostanom, je znano. Če bi duhovščina v onih časih tudi ne zapadla svetnosti (glej Kosovo »Zgodovino Slovencev«, str. 235), je bilo slovenskih duhovnikov le malo, ker so večino boljših mest zavzemali tujci. Sicer pa je bila doba kruta in razbrzdana, splošna nrvnost nizka in strasti in nagoni razpaljeni zaradi velikih krivic. Kakor pri vsakem družbenem gibanju, je opazati tudi v kmečkih uporih nihanja med zmernejšimi in odločnejšimi plastmi; čim večji so bili uspehi, tem bolj so prevladovali radikalni in tudi anarhoidni elementi. Iz prvotno skromnih zahtev se je razvila velika vstaja, v kateri so bili kmetje krajevno skoro povsod kos svojim gospodarjem.

Veliko razburjanje je povzročal vojni davek, ki naj bi zbral sredstev proti turškim napadom, ki pa je izginjal brez sledu in koristi. Že pozimi so tlačani odklanjali, da bi ga plačevali. V marcu 1515. so bili nemiri na Kranjskem že tako obsežni, da so govorili o njih 20. marca zastopniki deželnih zborov na Dunaju. Kranjsko plemstvo je zahtevalo od cesarjevega zapupnika kardinala Matevža Langa, ki je imel tudi v vseslovenskem kmečkem uporu važno vlogo, naj pošlje na Kranjsko nekaj cesarskih komisarjev, da jim bodo kmetje predložili svoje pritožbe. To bi dokazovalo, da je imela zemljiška gospoda že tedaj namen varati nemirneže, ali pa da niso kmetje več verjeli plemstvu. Ali so res sami poslali odposlance k cesarju Maksimilijanu I., ni dokazano. Razširila pa se je novica, da je cesar s kmeti, zato tudi cesarjev splošni ukaz, naj se kmetje razidejo in čakajo komisarjev, ni nič več zalegel. Kmetje so bili sami gospodarji slovenske zemlje, in sicer več mesecev.

Sredi največjih dogodkov je bil sklican tabor v Konjicah, kjer je bilo tudi nekakšno središče upornikov. Vendar je bil potek konjiškega zbora tak, da dokazuje, kako so kmete prevarili. Kljub odločnemu nastopanju so morali biti kmetje zelo lahkoverni, če ni plemstvo nekaterih voditeljev kar podkupilo. Tabor se je začel 27. maja (o binkoštih) in je trajal štiri dni. Sprejel je obsežno spomenico, ki naj bi jo kardinal Lang predložil cesarju. Zastopniki deželnega glavarja Dietrichsteina so bržkone kmetom čim več obljubljali, pod pogojem, da bodo začasno mirovali in nikogar več silili v zvezo, da je ne bodo širili in da bodo drugo kmečko zvezo, če bi se pojavila, skupno z gospodo pobijali. Uporniki odvezujejo vsakršne prisege in obljube plemenitaše, oskrbnike in mesta, in sami obljubijo, da bodo vrnili nekatere zavzete gradove, skratka, vse uporniško gibanje se ustavi, ne da bi kmetje dobili kakršno koli jamstvo, da se bo usoda tlačanov res izboljšala. Pogoj, da bodo kmetje pobijali ustanovitev nove kmečke zveze, dokazuje, da zborovalci v Konjicah le niso bili edini. Tudi dejstvo, da niso vsi odložili orožja, dokazuje isto, toda fevdalcem se je le posrečilo razklati kmete in tako pridobiti čas za sestavo močne vojske. Tako so delali v malem in velikem: ortneški gospod Lamberger, član ene najvplivnejših plemiških rodbin na Kranjskem, se je toliko časa pogajal s kmeti, ki so ga oblegali, dokler ni dobil izdatne vojaške pomoči; Truchseß, divji krvnik nemških kmetov l. 1525., je z velikimi, močnimi krdeli upornikov, ki se jih ni upal napasti, začel dogovore in sklepal premirja, dokler ni podkupil in razdvojil voditeljev, na kar je z lahkoto pobil demoralizirane množice. Cesar Maksimilijan I. ni imel častnejše vloge v slovenskem kmečkem uporu; pošiljal je sicer okrog jezdece, ki naj bi preiskali razmere tlačanov, a je istočasno naročal plemstvu, naj upor, ki je veleizdaja, čim prej potlači.

Sredi junija je imelo plemstvo zbrane že znatne sile, da je začelo borbo z uporniki. Že omenjeni Sigmund Dietrichstein je udaril na Koroško, kjer je imel obsežna zemljišča, Jurij Herberstein je vodil boje na Štajerskem. Konec junija je Herberstein potolkel kmete pri Gleisdorfu in Vuzenici, v začetku julija v Celju, 22. julija je prešel pri Rajhenburgu na Kranjsko. Reakcija je bila silno kruta, cesarska soldateska je ropala in požigala vasi, kmete je pobijala in obešala, posebno voditelje. To poroča arhiv Dietrichsteinove rodbine brez ovinkov. Razumljivo, če so se na Kranjskem bala takih čet celo mesta; Kamnik je po cesarskem komisarju prosil Herbersteina, naj bi se izognil njihovemu mestu. Viri nam le v splošnem govore o stra-

hotah, ki jih je takrat preživljalo slovensko ljudstvo, saj niti ne vemo, kod je šel Herberstein na svojem pohodu. Deželni glavar Auersperg ga je vabil v Mirno, kjer je imel svoj grad. Poročila pravijo, da je obšel vso Kranjsko, vendar je 22. julija zabeleženo — po Mayerju — zadnje Herbersteinovo konkretno dejanje. Tudi o »pomirjenju« dežel ne vemo ničesar, niti ne o običajni »spravi«, ko so tlačani, prignani v graščine, morali obžalovati svoja dejanja in prisegati gospodarjem novo večno pokorščino. Plemiška gospoda ni imela vzroka, zapuščati potomcem preglasnih prič svojega maščevanja. Nimamo pojma, koliko tisoč ljudi je bilo pobitih, koliko vasi je bilo požganih, koder so šli zmagovalci. Tudi o onih 136 upornikih (10 starešin in 15 svetovalcev), ki so bili obglavljeni v Gradcu, ne vemo kaj več. Malo je verjetno, da bi o njih tudi kdaj še kaj zvedeli.

Konec avgusta je bil upor večinoma potlačen, vendar ni nemogoče, da ne bi tu in tam, posebno v ozemlju, kjer je bil najsilovitejši, še vzplamtevalo, saj je imel Herberstein za zasedbo obsežnega ozemlja premalo vojakov. Po požigih in pobojih je plemstvo naložilo kmetom še težke vojne kontribucije, češ naj povrnejo vso škodo, ne da bi hotelo samo kaj slišati o reformah, ki so jih predlagali cesarski komisarji v prilog tlačanov. Tako so vzroki nezadovoljstva ostali in se še povečali, klicali so po novem odporu. Zmaga zemljiške gospode ni bila lahka, zato je verjetno, da se kmetje niso hoteli povsod ukloniti, čeprav so jih plemiški pozivi klicali domov. Ugotovitev na zboru deželnih stanov v Ljubljani 22. oktobra 1515., da postajajo kmetje spet objestni, da zapadajo stari nepokorščini in da groze z novo vstajo, priča, da hrbenica slovenskega kmeta tudi po vseh strahotah krvave reakcije ni bila zlomljena, priča o volji za nadaljnjo borbo.

POGLAVJA IZ FILOZOFIJE

(Po M. Mitinu)

VLADO KERSNIK

OBJEKTIVNA, ABSOLUTNA IN RELATIVNA RESNICA

Če hoče človek živeti in spreminjati svet, če se hoče »biološko sporazumeti« z zunanjim svetom, mora ta svet poznati, t. j. mora ga spoznavati. To je eno najosnovnejših pravil, ki se ga moremo vsak dan v življenju naučiti. Toda že takoj na začetku pa se pojavlja vprašanje, kakšna so naša spoznanja, ali so objektivno pravilna, ali ni absolutni svet, absolutna resnica za vedno odmaknjena našemu spoznanju, ali niso naša spoznanja samo relativna, brez vsakršnega drobca objektivne resnice. Človek se namreč lahko popolnoma upravičeno vpraša: kdo jamči, da so naša spoznanja objektivno pravilna. »Vprašanje, ali je človeškemu mišljenju dostopna predmetna resnica ali ne, to ni teoretično, marveč praktično vprašanje. V praksi mora človek dokazati resničnost, t. j. stvarnost in silo, vsestranskost svojega mišljenja. Vprašanje o resničnosti in neresničnosti mišljenja, ločeno od prakse, je popolnoma skolastično vprašanje« (Marx). Vprašanje o možnostih in mejah spoznanja moremo rešiti samo v spoznavnem procesu, ki ga uravnava družbena praksa. Uporabljanje